

DARNAUS VYSTYMO(SI) KAPITALAS

Tomas Sragauskas

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas
El. paštas: tomas.sragauskas@vgtu.lt*

Santrauka. Diskusijos apie žmonių tarpusavio santykius ir santykius su aplinka gana sudėtingos, daugialypės, tarpdisciplininės bei sunkiai sprendžiamos. Remiantis kibernetikos mokslo atrastu, egzistencinę gyvybės esmę sudarančiu materijos, energijos ir informacijos vienybės principu, metodologiniu reliacionizmu, socialine prakseologija, energijos tvėrmės dėsniais nagrinėjama sociumo (savi)organizacijos bei žmogaus, kaip gyvybės formos, būties jame bei gamtoje darnaus vystymosi kontekste problema. Straipsnyje naudoti tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lateralinis mąstymas, sisteminė analizė, bendroji ir loginė analizė, lyginimas, apibendrinimas, sintezė ir kiti.

Reikšminiai žodžiai: darnus vystymas(is), entropija, socialinis visetas, esmėvoka, pasaulėvoka, kapitalas.

Įvadas

Žmonija įžengė į XXI amžių, į naują tūkstantmetį, kai reikalingas iš esmės naujas ir strateginis požiūris į mus supančią aplinką, mokslo ir technikos pažangą, įvairių kultūrų ir tradicijų integraciją ir tolesnę ekonomikos raidą, ekonominio augimo esmės supratimą. Praėjusį šimtmetį išbandytos ekonominės plėtros koncepcijos šiuo metu jau nebegali tenkinti žmonijos, kur vyraujančios ekonominės filosofijos „ignoruoja fizinį pasaulį“ bei įteisina ar net skatina ekologinę, socialinę destrukciją. XX amžius pasižymėjo galingu mokslo šuoliu, technikos pažanga, tačiau kartu daugėjo chaoso ir nestabilumo: įvyko du pasauliniai karai, nyko Šviečiaamojo amžiaus idealai, krikščionybė pamažu dingo iš daugelio žmonių gyvenimo, o jos vertybės – iš visuomenės apskritai, didėjo skurdas, socialinė nelygybė, iro šeimos ir bendruomenės, blogėjo santykiai, augo godumas, materializmas ir savanaudiškumas, plėtėsi informacinė revoliucija ir globalizacija, mažėjo nacionalinės valstybės reikšmė, žmonių veikla planetoje tapo tokio didžiulio masto, kad pradėjo veikti pačią ekologinę gyvybės palaikymo sistemą.

Ko gero, tokios sąlygos susiklostė neatsitiktinai. Galima išvelgti, jog tokiu būdu žmonija evoliucionuoja – įgyja patirties, išsaugodama savarankiškumą ir gebėjimą savo noru pasirinkti tobulėjimo kelią. Pastangos eiti šiuo keliu mums padės išsiaiškinti – kokių sistemų dalimi esame, kur būtent nukrypstame nuo jų dėsnių, kodėl jaučiame negatyvų jų poveikį. Jeigu situacija mums iškiltų aiškių, neginčijamų, vienareikšmių faktų pavidalu, neturėtume laisvos pasirinkimo galimybės,

kuri yra vienintelė priemonė realizuoti nepakartojamą potencialą, būdingą kalbančiojo lygmens pakopai.

Visuotinis visų krizių priežasčių ir būdų, kaip iš jų išeiti į naują gyvenimą, žinojimas turi padėti žmonijai sparčiau tobulėti.

Požiūrio formavimui spręsti išskylančias problemas galėtų pasitarnauti *darnaus vystymo(si)* arba *darnios plėtros* koncepcija, be kurios bet kokios nūdienos diskusijos apie aplinką ir ūkio, sociumo plėtrą nelaikytinos išsamiomis. Pasaulyje jau visuotinai pripažįstamas būtinumas užtikrinti ekologiškai ir socialiai orientuotą darnią plėtrą, kad tai yra labai svarbi bet kokio socialinio veiklos vieneto tolimesnio vystymo briauna. Tačiau, nors darniam vystymui(si) mokslas skiria vis daugiau dėmesio, šios teorijos yra vis dar netobulos, jų praktinis prietaikymas yra dar problematiškas.

Darnaus vystymo(si) koncepcijos problematika

Mokslinėje literatūroje darnus vystymas(is) nagrinėjamas kaip trijų sistemų – ekologinės, socialinės ir ekonominės – sąveika. Galima sutikti kelis šimtus darnaus vystymo(si) apibrėžimų, kurie išreiškia gana skirtingas koncepcijas. Daugumai apibrėžimų naudojamos bendrosios kokybinės sąvokos, apimančios plačias sritis: ekonomikos augimas, nešališkas ir teisingas turto paskirstymas tarp žmonių ir tarp skirtingų žmonių kartų (Repetto 1985; WCED 1987; Catton 1987), gamtinės sistemos ribos (Holling 1973), išteklių atsargos (Pearce 1988), aplinkos kokybė (Braat & Steetskamp 1994), „eko-eko“ bendros plėtros kryptis (Norgaard 1988) ir kt.

Yra apibrėžimų ir daugiau ar mažiau tiksliau aiškinančių sudėtingą „eko-eko subalansuotumą“, pažymint,

kad darni, subalansuota plėtra yra natūralios prigimties (Redclift 1987; O’Riordan 1988; Hueting 1990; Goodland *et al.* 1992; Karshenas 1992).

Ekonominiam darnumo traktavimui reikšmingi – kapitalo kategorijos išplėtimas bei kapitalo formų pakeičiamumo idėja (Solow 1974b, 1986).

Tietenberg (1984), Repetto (1985) darnaus vystymosi supratimu, dabartinės žmonių kartos sprendimai negali bloginti arba riboti ateities kartų gyvenimo sąlygų.

Anot Hueting (1990), darniai plėtrai būtini pokyčiai žmonių veikloje: privalomi aplinką saugantys reglamentai gamyboje ir išteklių sunaudojime.

Karshenas (1992), Redclift (1987) pabrėžė būtinybę nustatyti subalansuotumą gamtinio ir dirbtinio turto atsargoms (įskaitant žmogiškąjį turtą ir technologinius gebėjimus), kas užtikrintų minimalius ilgalaikius socialinės plėtros poreikius.

Hardin (1991) pasiūlė kultūrinę dimensiją, apimančią gyvenimo kokybės lygį, bei pastebima, kad vis didesnis dėmesys skiriamas subalansuotos plėtros etinei dimensijai.

Dažniausiai naudojamos sąvokos apibūdinant darnaus vystymo(si) tikslus: išlikimas (Daly 1980), biologinių bei fizinių sistemų stabilumas (Holling 1973), biologinės įvairovės išsaugojimas (Ehrlich, Moony 1983; Gowdy, McDaniel, Moran, Pearce 1995; Smith 1996; Brown 1998), poreikių patenkinimas (WCED 1987) ir gerovė (Goodland & Ledec 1987; WCED 1987; Constanza 1989), lygybės ir teisingumo politika (Repetto 1985; O’Riordan 1988; Schmidheiny 1992), teisingumas ir socialinis teisėtumas (Jacobs 1987), vertybių kaita (O’Riordan 1988; Milbrath 1989; Schmidheiny 1992; Goodland *et al.* 1992), visuomenės vientisumo, stabilumo išsaugojimas (Krause, E. ir C. von Weizsacker, Court), kultūrinės įvairovės išsaugojimas (Berkes, Folke 1994), tikrasis taupymas (Pearce, Atkinson 1993; Hamilton 1994), išmintingas vartojimas ir kt.

Kadangi darnaus vystymo(si) idėja vis pergyvena tam tikrą kitimą, ypač ieškant jos praktinio interpretavimo gairių, tikslinga būtų įvardinti jos metodologines nuostatas. Atsižvelgiant į besireiškiančias tendencijas ir

pačios idėjos bendruosius loginius reikalavimus, darnaus vystymo(si) sąvoka tikslinga būtų apibrėžti tokią visuomenės raidą, kurioje:

- atsižvelgiama į visus šiuo metu turimus interesus,
- įvertinami ateinančių kartų poreikiai,
- užtikrinamas bendrųjų visuomenės interesų prioritetas.

Darnaus vystymo(si) tikslas galėtų būti apibrėžtas taip: pasiekti socialinę-ekonominę gerovę bei visuomenės ir aplinkos harmoniją, subalansuojant socialinių, ekonominių bei ekologinių interesų tenkinimą ir garantuojant kitų kartų bei visos Žemės ateitį.

Taip suprantamo darnaus vystymo(si) kryptys būtų (Knašas 2001):

- plėsti socialines garantijas,
- stiprinti ekonominį pajėgumą,
- saugoti aplinkos kokybę bei įvairovę,
- palaikyti geopolitinį stabilumą,
- neutralizuoti ilgalaikį aplinkos bei visuomenės pažeidžiamumą.

Liekamoji pridėtinė vertė sociumo darnaus vystymo(si) kontekste

Darnus vystymas(is) arba darni plėtra – sudėtingas, įvairialypis fenomenas, betarpiškai susijęs su socialine egzistencija, apimantis socialinės sistemos santykį su išorine aplinka bei santykius socialinėje sistemoje.

Straipsnyje toliau plėtojamas Sragausko (2011) konceptualus darnaus vystymo(si) modelis (1 pav.), kuriuo įmanoma eliminuoti šiuo metu socialiniuose moksluose giliai tūnančias:

- požiūrio į žmogaus priklausomybės nuo gamtos ir jo vietos joje,
- simbolinių dalykų analizės atskyrimo nuo materialumo analizės (Bourdieu 1973, 1977, 1990),
- viena vertus – struktūros ir veikimo, antra vertus – mikroanalizės ir makroanalizės perskyrimų,

DIEVAS ¹				Visata	Evoliucija	Energija	
EKOSISTEMA				Biosfera	Absolūtus entropijos didėjimas	Gamtinis kapitalas	
ŽMONIJA – SOCIALINIS VISETAS	FENOMENOLOGINIAI	VII	Socialinio su(si)vokimo	Savimonė Pasaulėvoka	(Antientropija) Tabu	Dvasinis kapitalas	
		VI	Edukacijos	Asmenybė	Gebėjimai	Žmogiškasis kapitalas	
		V	Adaptacijos ir socializacijos	Kultūra <i>Habitus</i> ²	Genotipas Folkloras	Kultūrinis kapitalas	
		IV	Mokslo ir technologijų	Koncepcija Simbolinė sistema	Tiesa Profesionalizmas	Technologinis kapitalas	
	STRUKTŪRINIAI	III	Bendrosios liekamosios pridėtinės vertės pasiskirstymo	Galios laukas	Valdymas Integracija	Socialinis kapitalas	
		II	Bendrosios liekamosios pridėtinės vertės kūrimo	Organizacija	Specializacija Gamyba	Fizinis (materialusis) kapitalas	
		I	Kooperacijos ir išlikimo	Populiacija Bendruomenė Šeima Individas	Vaikas Būtis Sveikata	Biologinis kapitalas	
	GYVYBĖ				Organizmas Ląstelė Genas	Egzistencinė visuma: energija informacija materija	Genofondas
	Socialinės genezės vertę kuriantys principai				Struktūrinės	Egzistencinės	Kapitalo rūšys
					Sisteminės kategorijos		
Socialinės genezės sisteminis kontekstas							

¹ – tai, kas yra už žmogaus pažinimo ribų.

² – per įsikūnijimą suindividualijęs kolektyvumas arba per socializaciją „sukolektyvėjęs biologinis individas“ (Bourdieu 1987).

1 pav. Socialinės genezės vertę kuriantys principai bei jos sisteminis kontekstas (pataisyta pagal: Sraugauskas 2011).

Fig. 1. The value making principles of social genesis and the system context of it.

KAPITALŲ RŪŠYS	SIMBOLINIS	BIOLOGINIS	FIZINIS	SOCIALINIS	TECHNOLOGINIS	KULTŪRINIS	ŽMOGIŠKASIS	DVASINIS	GAMTINIS
SIMBOLINIS	<u>VERTĖ</u>	vardas	gėrybė	ryšiai	galia	tradicija	lyderis	dvasingumas	<u>BŪTIS</u>
BIOLOGINIS	„—“	ŽMOGUS	vaikas	šeima	santuoka	genotipas	sveikata	skaistumas	gyvastis
FIZINIS	„—“	„—“	TURTAS	teisė	nuosavybė	paveldas	darbas	saikas	gimtinė
SOCIALINIS	„—“	„—“	„—“	SANTYKIAI	organizacija	tauta	pareiga	meilė	tikėjimas
TECHNOLOGINIS	„—“	„—“	„—“	„—“	KONCEPCIJA	folkloras	efektyvumas	žinios	valiuta
KULTŪRINIS	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	VERTYBĖS	(savi)ugda	kalba	homeostazė
ŽMOGIŠKASIS	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	GEBĖJIMAI	esmėvoka	tiesa
DVASINIS	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	IŠMINTIS	harmonija
GAMTINIS	<u>NEBŪTIS</u>	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	„—“	<u>ENERGIJA</u>

„—“ – atitinkamas priešingas, neigiamas (orientuojantis sociumą ar jo elementus entropijos didėjimo, liekamosios pridėtinės vertės mažėjimo kryptimi) aspektas teigiamas (įvardinto) aspekto atžvilgiu.

2 pav. Kapitalo vektoriaus matrica sociumo darnaus vystymosi kontekste (sudarė Sragauskas 2012)

Fig. 2. Vector matrix of capital in the context of sustainable development (created by Sragauskas 2012)

- mechanistinio struktūralizmo, kuris agentus padaro „nieko neveikiančius“, ir teologinio individualizmo, kuris laiko žmones tik apkarpyta „pernelyg socializuotos, kultūrinės informacijos“ (Wrong 1961; Garfinkel 1967) forma arba daugiau ar mažiau iškreiptais persikūnijusio *homo oeconomicus* pavidalais,
- individo ir visuomenės priešpriešos (ir jos perkėlimo į metodologinio individualizmo (teigiančio, kad visus socialinius reiškinius iš principo galima paaiškinti būtent siejant su individų tikslais, įsitikinimais ir veiksmais) ir holizmo (tvirtinančio priešingai, jog socialinės sistemos turi savybių, kurių negalima kildinti iš jas sudarančių dalių savybių ir kad socialiai aiškinti reikia pradėti nuo sisteminio lygmens) antinomijos ar dirbtinio perkėlimo į „metodologinį situacionalizmą“ (konkrečioje situacijoje

vykstančios sąveikos savybes laikančio analizės ašimi)) (Bourdieu 1989) ir kt. problemas.

Pasiūlytu modeliu (1 pav.) (Sragauskas 2011) atskleidus giliausiai slypinčias socialinių visetų sudarančių įvairių socialinių pasaulių struktūras, jų reprodukciją arba transformavimą lemiančias priežastis, juos laiduojančius principus bei jų sąsajas su vertės išraiškų klasifikavimo sistema, o po to kryptingai pasinagrinėjus didžiulę apimtį lietuvių ir užsienio mokslinių darbų įvairaus kapitalo tematika, šiame straipsnyje pamėginta išgryninti kapitalo esmę, pagrindines jo rūšis, atskleisti kiekvienos jų esmę bei tarpusavio sąsajas (2 pav.).

Siūlomame modelyje (2 pav.) kruopščiai atrinkus ir drausmingai, tvarkingai struktūrizavus abstraktesnes sąvokas, tampa įmanoma:

- nuo dabartinės mechanistinės darnaus vystymo(si) paradigmos, besiremančios dogmatine cituojamąja filosofija, kaleidoskopine egocen-

tristine pasaulėžiūra, struktūriniais valdymo metodais, socialine „robotizacija“, daliniu „išrinktųjų“ „augimu“ pereiti prie paradigmos, paremtos metodologine pažinimo filosofija, mozaikine pasaulėžiūra, fenomenologiniais valdymo metodais, visuminiu socialiniu ugdyumu, augimu;

- išvelgti sociume energijos tvermės dėsnų veikimą ir energijos ar liekamosios pridėtinės vertės formavimo, kaupimo, saugojimo, perdavimo, panaudojimo, transformavimo, investavimo ir kt. galimybes;
- pamatyti bendrąjį visa ko vardiklį, tikrąjį vertės matą, valiutą;
- liekamosios pridėtinės vertės kūrimo visumos suvokime materialiojo pasaulio aspektus papildyti subtilaus pasaulio aspektais;
- išsiaiškinti funkcines kapitalo rūšių ypatybes, atskleisti dabartinių kapitalistų pelno šaltinius, būdus, t.y. dabartinių krizių priežastis ir kt.

Viena pagrindinių šio plėtojamo darnaus vystymo(si) modelio problemų – specializuotų ir labai gilių, iš labai daugelio ir labai įvairių sričių žinių poreikis.

Kartu – pabrėžtina, jog darnaus vystymo(si) koncepcijos bei darnaus vystymo(si), kaip fenomeno suvokimo gilumas sąlygos socialinio vystymo(si) raidą, tikslus, plėtros įgyvendinimo priemonės, išteklių orientavimą ir kt.

Išvados

1. Žmonijai pasiekus dabartinį išsivystymo lygį, ir išgyvenant tiek įvairiausių krizių (ekonominių, socialinių, ekologinių), matyti, jog svarbiausias klausimas – kaip reikia gyventi? – vis dar yra neatsakytas, ir, tobulinant darnaus vystymo(si) koncepciją, kaip tik tai bandoma daryti.

2. Darniam vystymui(si) reikalingi tinkami socialinės (savi)vokos bei (savi)raiškos būdai.

3. Pripažinus, kad simbolinės sistemos yra socialiniai dariniai ir prisideda prie pasaulio kūrimo, kad jos ne vien atspindi socialinius santykius, bet ir padeda juos konstruoti, neperžengiant tam tikrų ribų, galima keisti pasaulį keičiant jo reprezentavimą.

4. Intelektualiųjų produktų „perkėlimas“ už nacionalinių ribų (ir – atvirkščiai) yra savaip rizikingas. Nenatūralų supanašinimą nuo ryškių atitikimų skiria labai subtili riba, o pusiausvyra tarp aiškumo ir suprantamumo – iš vienos pusės, ir formos, turinio bei genealogijos

patikimumo ir tikslumo – iš kitos pusės, – greitai pažeidžiama.

Literatūra

- Barvydienė, V., Kasiulis, J. 2003. *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija. 210p.
- Bourdieu, P., Wacquant, J.D. 2003. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos. 390p.
- Coleman, J.S. 2005. *Socialinės teorijos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai, 852p.
- Corbett, T. 2005. *Pralaidumo apskaita*. Vilnius: Rgrupė. 215p.
- Covey, S.R. 2006. *7 sėkmės lydimų žmonių įpročiai*. Kaunas: Mijalba. 368 p.
- Čiegis, R. 2002. *Tolydi plėtra ir aplinka: ekonominis požiūris*. Vilnius: Aldorija, 692 p.
- Degutis, A. 1998. *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Eugrimas. 313p.
- Diskienė, D., Marčinskas, A. 2007. *Lietuvos vadybinis potencialas. Būklė ir perspektyvos. Monografija*. Vilnius: VU leidykla. 300p.
- Gylis, P. 2008. *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija*. Vilnius: VU leidykla. 443p.
- Gogulan, M. 1998. *Sudie, ligos!*. Vilnius: Asveja. 270 p.
- Hale, R., Whitlam, P. 2009. *Efektывus veiklos valdymas: kompleksinis metodas, kaip atskleisti geriausias jūsų darbuotojų savybes*. Vilnius: Vaga. 272p.
- James, S. 2005. *Socialinės teorijos pagrindai*. Vilnius: Versus aureus. 280p.
- Kalinauskas, R. 2008. *Energoentropiniai žmoniškumo pagrindai*. Vilnius: Technika. 562 p.
- Kancerevyčius, G. 2004. *Finansai ir investicijos*. Kaunas, Smaltijos leidykla. 880p.
- Knašas, A.B. 2001. Organizacijų inovacinės strategijos formavimo ir įgyvendinimo aktualijos, *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 18: 39–51.
- Kurdiumovas, N.I. 2009. *Protingas sodas*. Kaunas: Print.lt. 312p.
- Kurdiumovas, N.I. 2010. *Protingas daržas*. Kaunas: Mažoji poligrafija. 344p.
- Kvietkauskas, V. 1985. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: VER. 528p.
- Laitman, M. 2011. *Iš chaoso į harmoniją*. Kaunas: Spindulio spaustuvė. 120p.
- Legkauskas, V. 2008. *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vaga. 400p.
- Machiavelli, N. 2009. *Valdovas*. Vilnius: Vaga. 136p.
- Markūnas, J. 2006. *Žmogaus gyvenimo nesėkmių bei ligų priežastys ir galimybės jų išvengti*. Vilnius: J. Markūnas. 325p.
- Niši, K. 2009. *Organizmo valymo taisyklės*. Vilnius: Algarvė. 199p.
- Niši, K. 2010. *Energetinės praktikos*. Vilnius: Algarvė. 159p.
- Peck, M.S. 2011. *Nepramintuoju taku*. Vilnius: Vaga. 272p.
- Pruskus, V. 2005. Kultūrinio kapitalo raiškos ypatumai, *Problemos* 67: 48–62.
- Tijūnaitienė, R. 2008. Socialinio kapitalo konceptas: dalyvavimo kontekstas, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 1 (10): 186–192.
- Vasiljevienė, N. 2003. *Verslo etika ir elgesio kodeksai: filosofinės ištakos, metodologiniai pagrindai ir šiuolaikinės praktikos bruožai*. Vilnius: VU, KHF, Verslo etikos centras. 481p.

- Vasiljevienė, N. 2006. *Organizacijų etika: institucinės etikos vadybos sistemos*. Vilnius: VU. 822p.
- Venckus, Z. 2008. *Aplinkos apsaugos politika ir teisė*. Vilnius: Technika. 209p.
- Zeland, V. 2005. *Likimo valdymo galimybės*. Vilnius: Alma littera. 222p.
- Zohar, D., Marshall, I. 2006. *Dvasinis kapitalas*. Vilnius: Tyto alba. 220p.
- Walsh, C. 2007. *Pagrindiniai vadybos rodikliai*. Vilnius: Verslo žinios. 401p.
- Менегетти, А. 2005. *Психосоматика*. Москва: Онтопсихология. 354с.
- Мишустин, Ю.Н. 2008. *Выход из тупика. Ошибки медицины исправляет физиология*. Самара: Самарский дом печати. 80с.
- Шейнов, В.П. 2009. *Манипулирование сознанием*. Минск: Харвест. 767с.

CAPITAL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

T. Sragauskas

Abstract

Issues of economic development became very urgent in the 20th century with the increase of world production, when the contradictions between the growth of materialistic wealth and the worsening decline of natural resources and environmental pollution became clear. The used economic growth models had limitations in applying the sustainable development approach. Traditional models of development are often unable to challenge the needs of complex and changing world. The interaction among the various factors of sustainability and management theories are analysed. The necessity for evaluation of impact of cultural and ethical factors in sustainable development and for further investigation of sustainable development concept are stressed.

Keywords: capital, entropy, sustainable development, social totality.